

Végül még fölemlítjük, hogy a női kolostorokban a *kézimunkát* is tanították. Így olvassuk a Margit-legendában: «annak utána elmegyen vala ez szent szűz a sororokhoz a *mivelő házba* (munka-terembe)». — Tudjuk pedig, hogy e munka főképe az egyházi ruhák, díszöltönyök készítésére terjedt ki; tehát fontak, szöttek, varrtak és hímeztek, még pedig, mint azt a korbéli maradványok mutatják, elég ügyesen. Egyébként is a kézimunka akkor inkább divatban volt az előkelők, sőt fejedelmek udvarában is, mint ma csak a középosztály női közt is. «Különösen az egyszerűség és szerénység volt az, a mi az akkori udvarainknál nevelt nőket ékesítette, s ezen egyszerűség odáig ment, hogy a házi iparnak egyes ágait magok a főrangú nők mívelték.»* Hol vagyunk ma e tekintetben?!

Ime tehát azokat a tantárgyakat találjuk a magyar népiskolában, a melyeket akkor más művelt nemzetek is tanítottak elemi iskoláikban.

GYULAY BÉLA.

(Folytatjuk).

NÉPOKTATÁSUNK ÁLLAPOTA A FORRADALOM UTÁN.

(1849—1860.)

Az előkészítő osztályban a növendékek a gymnasium negyedik osztályának tárgyait tanulták; felmentettek a görög nyelv alól; a latint azonban kötelesek voltak tanulni. Ezen kívül gyakorolták a rajzot, szépírást, éneket és zongorát.

Az elméleti kiképzés folyama kapcsolatos a gymnasium V. és VI. osztályával. A két év alatt a képezdei növendékek a gymnásiumi növendékekkel tanulják a vallástant, német nyelvet, magyar írály és irodalmat, világtörténelmet és természettudományokat. — Külön tanulják a rajzot, éneket és zongorát, módszertant, katechetikát, népszerű nevelést, egészségtant, magyar történelmet, földrajzot s a gyakorlatiasan alkalmazott számtant; a kertészetben való útmutatást, a gymnastikai gyakorlatot és az orgonálást.

A gyakorlati tanfolyam a gymnasium VII. és VIII. osztályával van kapcsolatban. Ezekkel együtt tanulják a vallástant, német nyelvet, magyar nyelvet, történelmet és természettudományokat. — Külön tanulják a gyakorlati tanításból némely pótlékos elméleti intéseket, folytonos

* Komlóssy: Bosnia és Hercegovina. 88. l.

gyakorlati útmutatás kíséretében. Tanítanak az elemi iskolában, továbbá a kezdő ének és orgona tanulókat bevezetik az orgonálás és éneklés elemeibe, azonkívül az isteni tiszteleteken orgonálnak és éneket vezetnek; a «hangász tanár» bevezeti őket a zenemű-szerzés elméletébe; a «képzőtanár» pedig az *iskolai szervezés tanba*.

Fegyelmi esetekben ugyanazon törvények alá tartoznak, mint a gymnasiumi növendékek. Tandíjat is fizetnek, csakhogy a jótéteményeknél némi előnyben részesülnek.*

1858-ban *Sopronban*, 1859-ben pedig *Nyíregyházán* állítottak az ág. evangélikusok képezdét. Ez utóbbiban a képezdei növendékek tanultak: kátét, vasárnapi evangéliomokat, egyházi történetet, choralt és zongorát, számtant, honismeretet, német, magyar és tót nyelvet, ütenyírást és rajzot.

A *helvét hitvallásúak* e korban szervezték s rendezték újból a nagy-körösi, sárospataki és debreczeni képezdét.

A nagy-körösi képezde a gymnasium mellett már 1833—1848-ig fennállott, ekkor azonban megszűnt s csak 1855-ben nyithatták meg. Kezdetben sokat kellett az intézet vezetőinek a cs. kir. iskolatanácsos zaklatásait tűrni. Az iskolai év október 1-én nyílt meg. Eleinte a következő tantárgyak szerepeltek benne: Vallástan, bibliai történettel, nevelés-tan, tanmódszer; a tanítók számára kibocsátott politikai rendeletek, magyar nyelvtan és ügyiratok; német nyelv, szám- és nézlettan, szépírást, rajz, ének és zongora.

A felvétel kellékei: Hogy a fölveendő két osztályú alsó reáliskolát vagy algymnasiumot kellő sikerrel végzett, 16 életévet betöltött, feddhetetlen erkölcsi magaviseletű, testileg ép, s oly hibától ment legyen, mely őt idővel a tanításra alkalmatlanná tenné; éneklési és zenészeti előismerettel bírjon; ez utóbbi kellék alól azonban bizonyos esetben az igazgatóság a növendéket felmentheti.

A sárospataki képezde szervezete szerint a képezde feladata a népiskolai tanítói hivatalra mind elméletileg, mind gyakorlatilag képzett, a népiskolák szükségeivel közvetlen tapasztalat útján megismerkedett, mind az iskolában, mind az egyházi szertartás körül őket illető kötelességek teljesítésében kellő belátással, ügyességgel és készséggel bíró, jó erkölcsű, vallásos érzelmű és gondolkozású egyéneket nevelni.

A képezde a tiszamelléki ev. ref. egyházkerületi eljáróság felügyelete alatt áll. A képezde mellett, a végett, hogy annak növendékei nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is kellően képeztessenek, egy hat osztályú *gyakorló-iskola* van.

A képezdebe rendes növendékül az ifjak évenként csak egyszer

* V. ö. Népt. könyve III. 73—79. lap.

vétetnek fel a képezdei tanárok előtt leteendő *felvételi vizsgálat* alapján. A kik fel akarnak vétetni, kérelmüket az iskolai év kezdete előtt 8 nappal az intézet igazgatójánál benyújtják. A folyamodó tartozik kimutatni, hogy életkorra nézve már a 17 évet meghaladta, hogy feddhetetlen előéletű, hogy az elemi iskolából valamely felsőbb rendű tudományos intézetbe lépett, vagy valamely rendezett iskolában mint segédtanító sikerrel működött s a tanítói pályára hajlammal bír; e mellett szükséges, hogy beszéde tiszta, folyékony, lát- és hallérzékei épek legyenek, valamint az is, hogy testileg kellőleg kifejlődött legyen. — Tudományos készütség tekintetében megkívánatik: folyékony, értelmes olvasás, kellő hangnyomattal és kifejezéssel, vallástan, számtan és magyar nyelvtan; földrajz, történelem és természetrajz oly terjedelemben, mint a *népiskola felsőbb osztályaiban* taníttatik; végre az éneklés, zene és rajz iránti hajlam és fogékonyság s ezen művészeti szakokban szerzett némi ügyesség és jártasság.

Különösen figyelembe vétetik, hogy azon ifjakat, kik más tudományos intézetből kívánnak e képezdébe felvétetni, nem a tanítói pályával összeegyezhetlen indokok, iskolai törvények, felsőbbek iránti engedetlenség, erkölestelen tettek miatti elutasítás, megrögzött hanyagság, stb. bírták-e a lépésre, mely esetben azok a vizsgálatról elutasíttatnak. A felvételnél különösen figyelembe veendő: vajjon a folyamodó bír-e elegendő szellemi képességgel, kifejlődéssel és éberséggel, hogy a képezdei előadásokban sikerrel részt vegyen s ellenkező esetben inkább néhány hely üresen maradjon, mintsem a kellő hivatás nélküli egyének vétessenek fel.

A képezdében a tanítás három évi tanfolyamra terjed. Tantárgyak: Vallástudomány, egyháztörténet, *symbolicus* könyvek ismerete, magyar nyelvtan, aritmetika, mértanból: alak, kiterjedés és mérés elemei; földrajz, történelem, természetrajz, természettan; *lélektan, gondolkodástan*, nevelés- és oktatástan; ének elméletileg és gyakorlatilag, szépírás, rajz, gazdászat.

A theologiai akadémia hallgatói kötelesek a képezdei előadásokat legalább félévig látogatni, erről a képezde igazgatóságától bizonyítványt nyerne. Ily bizonyítvány nélkül sem rendes, sem segéd-lelkész senki nem lehet.

A vizsgálatok félévönként tartatnak, a második félévi vizsgálaton minden tanuló megvizsgáltatik. A képezdei bizonyítványokat a tanári kar minden tagja aláírja.

Ezeken kívül volt a reformátusoknak képezdejök *Kolozsváron* és *Nagy-Enyeden* is, mindkét helyen a főiskolával kapcsolatban. Enyeden ugyanazon jótéteményekben részesültek, mint a collegium többi tanulói, Kolozsváron pedig 60 pfrt évi segélypénzt s ingyen lakást nyertek.

Tanultak: neveléstant, magyar nyelvtant, gazdaszatot, kertészetet, természettant, számtant, vallást, zongorát, hegedűt, éneket, írás és rajzot.

A kormány a protestáns egyház népoktatási tanintézetait nem bántotta, megelégedett azzal, hogy egy-két tankönyvüket a használattól eltiltotta, s a bécsi cs. kir. «Schulbücher-Verlag» kiadásainak használatát elrendelte, de a protestánsok ezt sem fogadták el, tovább is használták a maguk könyveit; mert olyan dolgok voltak ezekben a «Schulbücher-Verlag» kiadásában, miket a protestánsok *nemzeti szempontból* sem tartottak elfogadhatónak, elég baj volt már az, hogy a katólikus iskolák kötelesek voltak ezeket használni. A bécsi kormány tankönyveiben a főirányzatot az «összbirodalom» iránti szeretetre nevelés, a császár tisztelete s a felsőbbség iránt való feltétlen engedelmesség jellemzi.

Haynau felfüggesztette a protestánsok autonómiáját. 1855-ben pedig Bécsbe hívták a protestánsok bizalmi embereit, hogy egyházszervezetüket, melyet a felség elé az 1791. zsinatról felterjesztettek, s a melynek megerősítéséért eddig számtalanszor kértek, könyörögtek, a kor kívánalmai szerint újra átdolgozzák. A bizalmi férfiak kijelentették, hogy ők az egyház megbízatása nélkül annak ügyében semmit sem határozhatnak. Az elébök terjesztett törvénytervet kiadták az egyházkerületeknek. A kerületek véleménye az volt, hogy az egyház ügyeit csakis a zsinat rendezheti.

Erre a felelet az 1859-dik évi szeptember 1-én kiadott császári *patens* s az ennek alapján szeptember 2-án kibocsátott miniszteri rendelet lőn. -- A császári *patens* LVIII., a miniszteri rendelet 147 §.-ból áll.

Az egyházak kormányozásában a nyílt parancs három fokot különböztet meg. Ezek:

- a) eklézsiák (parochialis községek),
- b) egyházvidéki községek (egyh.-megyék),
- c) egyházkerületek.

Az egyházi kormány orgánumai:

Az egyházakra nézve:

- a) presbyterium (8—24 tag),
 - b) helybeli convent, mely a kisebb egyházakban az egyház valamennyi szavazatképes tagjaiból, a nagyobbakban csak képviselőiből áll.
- A képviselők száma 100—200.

Az egyházmegyéket az esperességi convent kormányozza. Tagjai az esperes, egyházmegyei gondnok, minden lelkész, a világi képviselők, a consistorium egyéb tagjai. E mellett van még az *esperességi consistorium*. Tagjai: esperes, egyházmegyei gondnok, társ-esperes, két egyházi s három világi tanácsbíró, egy egyházi s egy világi jegyző.

Az egyházkerületeket a superintendenciális convent kormányozza.

Tagjai: superintendens, kerületi gondnok, a superintendentiális consistorium tagjai, az esperesek és társ-esperesek, az esperességek világi küldöttei, a gymnasiumok igazgatói s minden gymnasium egy tanára, a præparandiák igazgatói s a theologiai tanárok. Az egyházkerületi consistorium áll: a superintendensből, egyházkerületi gondnokból, helyettes superintendensből, két egyházi s három világi tanácsbíróból s ezek helyetteseiből, egy világi s egy egyházi jegyzőből.

Ezen felül van az összes superintendentiák conferentiája. Ennek tagjai: a superintendensek és helyettes superintendensek, az egyházkerületi gondnokok és az egyes superintendentiák világi képviselői.

A *zsinat* tagja minden superintendens, egyházkerületi gondnok, helyettes superintendens és minden superintendencia két egyházi s három világi képviselője.

Az egyes egyház kormányzási testületekhez következő *iskolai ügyek* tartoznak:

A presbiterium (melynek a tanító tanácskozási, de szavazati joggal nem bíró jegyzője lehet) ügyköréhez tartozik: (17. §.)

Az iskolai épületek jókarban tartása, az iskolai vagyon föntartása, öregbitése és kezelése. Gondoskodik, hogy a tanító fizetése pontosan kiszolgáltatassék s felügyel a parochialis iskolára.

A helybeli convent választja a tanítót, meghatározza a tanítói fizetést, de az egyszer megállapított fizetést többé leszállítani nem lehet. (32. §.)

Az esperességi convent hatáskörébe tartozik (43. §.) az iskola-ügy előmozdítása, a szolgálatra tehetetlenné vált tanítók, ezek özvegyei s árváinak, valamint a népiskolában szolgálatra készült szegény præparandistáknak fölsegélése, ily célra szánt segedelmi pénzalap alakítása és kezelése, ha az egész superintendentiára kiterjedő nyugdíj-alap nincs. (Az esperességi conventbe a gymnasiumok és felsőbb iskolák tanítói csendes hallgatókép bebocsáttatnak. 50. §.)

Az esperességi consistorium hatáskörébe tartozik (58. §.) a papok, tanítók, presbiterek, a helybeli conventek egymás közötti egyenetlenségeinek elintézése s a tanítók elleni fegyelmi eljárás megindítása.

A superintendentiális convent hatásköréhez tartozik (69. §.) a superintendencia iskolai ügyek feletti tanácskozás; népiskolák felsegélése; a külföldi egyetemekre menő tanulók segélyezése.

A *pap* köteles (131. §.) az ifjúságot a keresztyén hitben oktatni, különösen a confirmandusok tanítását személyesen vezetni s a rábizott népiskolákban a felügyeletet készséggel gyakorolni. Az *esperes* (135. §.) és a *superintendens* (144. §.) tartozik a felügyelete alatt levő iskolákat legalább minden *négy évben* egyszer meglátogatni.

A császári nyílt parancsban az iskolákra nézve következő rendelkezések vannak:

Az evangélikus iskolákra a fölvi gyázás, mely a fejedelmi főfelügyelési jogon alapul, csak ágostai és helvét hitvallású férfiak által fog gyakoroltatni.

Mindenik iskola köteles magát ezen fölvi gyázás alá vetni, és a kormány által kívánt fölvilágosításokat nyújtani.

Há valamely iskola erkölcsi, vagy politikai tekintetben ártalmas jellemet ölt magára, a politikai országos kormányzék által, a superintendentia egy küldöttjének meghívása mellett, vizsgálat tartandó s az eredményhez képest az iskola bezárása rendelendő. (XI. §.)

Mindkét hitvallású evangélikusok *népiskolái* jövődjére is egyházi közegek felügyelete és vezetése alatt állanak. Az erre vonatkozó viszonyok közelebbi szabályozása az egyházi törvényhozás számára marad fenn. (XII. §.)

Az oktatás a világi tárgyakban épen úgy, mint az a katolikus népiskolákra rendeltetett, az iskolák hitvallási jellemének teljes megóvása mellett a kormány által kibocsátott vagy kibocsátandó általános szabályok szerint szervezendő.

Egy iskolában sem szabad oly tankönyvet használni, mely jóváhagyást nem nyert, a mely jóváhagyás a vallási tankönyvek tekintetében a generalis conferentia által, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium beleegyezésének kikérése után, egyéb tankönyvek tekintetében pedig a most említett miniszterium által, a generalis conferentia meghallgatása után adatik. (XIII. §.)

A *gymnasiumok*, *reáliskolák* s hasonló középtanodák, továbbá a *praeparandiák* tekintetében következő határozatok érvényesek:

a) Minden ilyen intézetnek egy főnökének kell lennie, ki az intézet közvetlen vezetését kezeli s a kormányhatóságok irányában az intézet állapotáért felelős.

b) A gymnasiumi, reáliskolai vagy praeparandiai főnöknek és tanítóknak erkölcsi és politikai tekintetben feddhetetleneknek s rendszerint ausztriai állampolgároknak kell lenniök; tudományos tekintetben pedig tanítói hivatali vizsgálat által azon készütséget kell tanúsítaniök, mely a hasonnevű állami iskolák tanítóitól követeltetik. Iskola-főnökök- és tanítóknak a kormány engedelmével kivételesen külföldi egyének is meghívhatók.

c) A főnök és tanítók alkalmazása az illető iskola kegyura jogához tartozik.

d) Az oktatás a tanítványok kezében levő nyomtatott könyvek alapján tartandó.

Itt sem szabad oly tankönyvet használni, mely előbb jóváhagyást nem nyert; vallási tankönyveket a generalis conferentia, egyéb tankönyveket pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszterium engedélyez. (XIV. §.)

Mindenik iskolára a nyilvános iskolák minden jogai igényeltethetnek, ha az, az ezen jogok megnyerése végett kitűzött minden törvényes feltételeknek, különösen az illető nemű iskolákra nézve kiszabott tanterv tekintetében is eleget tesz. (XV. §.)

Ha az egyik vagy másik hitvallású evangélikus ifjúság számára államköltségen iskolák állíttatnak föl, azokban csak oly férfiak alkalmazhatók, kik ezen hitvallások valamelyikéhez tartoznak. (XVI. §.)

Mindenik superintendenciának szabadságában áll, mindaddig, míg e tekintetben a zsinati törvényhozás útján általánosan kötelező határozatok nem hozátnak, kibocsátani azon rendeleteket, melyeket szükségeseknek vél a végett, hogy a gymnasiumokból kilépő oly tanulók képzésének folyama szabályoztassék és ellenőriztessék, kik magukat egyházi és iskolai szolgálatokra szentelni, e végett külföldi egyetemeket látogatni, vagy belföldi hittudományi tanintézetbe átlépni szándékoznak. E végett a superintendenciák a művelődésnek a kormány által kívánt mértékénél többet is követelhetnek és meghatározhatják azon tanszakokat, melyeknek sikerrel befejezett tanulása folytán az említett osztályú tanítványok valamely egyetem látogatására, vagy a hittudományi tanulmányokba lépésre följogosíthatatnak. A superintendenciák továbbá föntarthatják maguknak az ilyen tanítványok érettségi bizonyítványainak megerősítését és mindazon jelöltektől, kik valamely egyetemen vagy azon superintendencián kívül, melyhez tartoznak, valamely hittudományi tanintézetben tanulnak, tanulmányaikról szigorú időszaki kimutatásokat követelhetnek.

Oly jelöltek, kik az ebbeli rendeleteknek eleget nem tesznek, ne alkalmaztassanak. (XVII. §.)

Oly hittudományi tanintézetek, melyek a két hitvallás egyikének, vagy másikának számára az eddigi szerkezet szerint külön vannak, elkülönített fennállásukban megmaradnak. — Azonban a legközelebbi zsinatok feladata leendő, azon hitvallás számára, melynek közlönyeül az illető zsinat tekintendő, a hittudományi tanügyi szervezetet és szabályozást kidolgozni s jóváhagyás végett felsőbb helyre terjeszteni. (XVIII. §.)

Oly tanítók, kik a népiskolákban vagy felsőbb tanintézetekben az arra jogosított iskolai kegyuraságok által rendszerüleg alkalmaztattak, hivatalukból csak szabályszerű fegyelmi eljárás folytán tétethetnek ki, mely az egyházi törvények által kiszabott folyamodási rend szerint tartandó. Ha azonban az iskolai fegyelem halasztást nem tűr, a tanító hivatal gyakorlásától való felfüggesztés a kegyuraság által ideiglenesen elrendelhetik. (XIX. §.)

Az iskolai alapítványok csak az illető hitvallás iskolájának céljaira fordíthatók. (XXI. §.)

Mindenik parochialis községnek jogában áll az iskolatanítókat kivétel nélkül szabadon választani. (XXXI. §.)

A tanítók választása, hivatalukba bevezetésök előtt a politikai országos kormányzéknek följelentendő. Ha ezen kormányzék harmincz nap alatt kifogás nem tesz, úgy az elválasztott hivatalába s az azzal egybekapcsolt járandóságokba tüstént bevezetendő. (XLIX. §.)

Az egyház tanítóinak eskü-mintájába a király és háza iránti hűség és a hivatalban való pontosság is beveendő. (LII. §.)*

A protestánsoknak e patens épügy nem kellett, mint a bécsi kormány egyéb rendeletei. Az egyház élén álló egyének mindent elkövettek, hogy a lelkésznek a patenst se ki ne hirdessék, se végre ne hajtsák. Az egyházkerületek gyűléseiken tiltakoztak ellene s a tizsamelléki egyházkerület a lelkészeknek kiadta a patenssel szemben a híres «Tájékozás»-t, melyben elősorolta az érveket, a melyeknél fogva a lelkészeknek vissza kell utasítani a kormány rendeleteit. — A kormány most megkezdette a protestánsok nevezetesebb férfainak üldözését, perbe fogta őket, házkutatást tartott náluk.

Ez üldözésekkel szemben a felekezetek szilárdul megmaradtak álláspontjuk mellett, s a patens elleni küzdés a bécsi kormány ellen s a haza szabadságáért való harcznak tekintetett. *A nemzet jobbjai valláskülönbség nélkül a protestánsok pártjára állottak; a nemzet bátorságot merített a protestáns küzdelmekből s az «öszbirodalom» mindenható miniszterei elleni ellenszenvének minden lehető alkalommal kifejezést adott.*

A patens és miniszteri rendelet nem hagyott maradandó nyomokat a protestáns iskolákon, a politikai fejlődés történetében itt van a határkő, a melynél az elnyomatás végződik s az alkotmányos kibontakozás kezdődik. A bécsi kormány átlátta tehetetlenségét s 1860 május 15-én kelt legfelsőbb kézirattal visszavonatta a patenst s az ennek alapján kiadott miniszteri rendeletet.

PETHES JÁNOS.

* A patens és miniszt. rendelet megjelent a «Magyarországot illető Kormánylap» 1859. évi I. részében és a «Prot. Egyh. és Iskolai lap» 1859. évi 38—41. számaiban.